

UOT:82.

NİZAMİ GƏNCƏVİNİN ŞƏCƏRƏSİ VƏ YAŞADIĞI TARİXİ ƏRAZI

*f.ü.f.d.Muxtarov Əlimuxtar Həsən oğlu**AMEA Gəncə Bölməsi*nizamicenter1141@gmail.com

Xülasə: *Gəncə Azərbaycanın qədim mədəniyyət, ədəbiyyat və elm mərkəzidir. Bu tarixi şəhərdə Azərbaycanın böyük şairi olan Nizami Gəncəvi anadan olub. (1141-1209). Nizami Gəncəvi bütün həyatını burada yaşayıb, yazıb, yaradıb öz doğma şəhərində dünyasını dəyişib. Baxmayaraq ki, Nizami Gəncəvi zamanının və indiki zaman arasında səkkiz əsrdən çox keçib, onun həyat və yaradıcılığının izləri Gəncə şəhərinin kontekstində indi də böyük rol oynayır. Nizami Gəncəvi öz əsərlərinin ideya və ruhu ilə, həmçinin yaşadığı ərazisinə görə əsl azərbaycan türkü idi*

Açar sözlər: Azərbaycan, Nizami Gəncəvi, Gəncə, şəcərə, Həmdünyan, ərazi, təzkirə, sənəd

Ключевые слова: Азербайджан, Низами Гянджеви, Гянджа, родословная, Хамдунян, территория, тазкира, документ.

Keywords: Azerbaijan, Nizami Ganjavi, Ganja, genealogy, Hamdunyan village, territory, tazkirah, document

Nizami Gəncəvinin Azərbaycan türkü olmasını, məkan qurduğu, özünə ilk və yeganə diyar hesab etdiyi Gəncənin qədim Türk şəhəri olduğunu, soyunun, şəcərəsinin əsilli-nəsilli Azərbaycan türkü olduğu bir neçə istiqamətdə tədqiq edilib, əsaslandırılmalıdır.

- Tarixi, coğrafi sənədlərə, mənbələrə əsaslanmaqla
- Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”sinə, əsərlərinin ruhuna əsaslanmaqla
- Günümüzə gəlib çatan təzkirələrə əsaslanmaqla

Dərin qatlara söykənən mənalardan biri “Xəzinə” (“Gəncə” sözünün kökünün fars (pəhləvi) dilindəki “gaznaka” xəzinə, dəfinə, məhsul saxlanılan yer sözündən yarandığı tarixi mənbələrdə isbat olunmuşdur) olan bu diyar tarixin bütün dövrlərində qədim Türk-Azərbaycan şəhəri olmaqla yanaşı, əhalisi də türklərdən ibarət olmuşdur. Akademik Teymur Kərimli yazır: “Nizaminin yaşadığı dövrdə və ondan da xeyli əvvəl Gəncə şəhəri və onun ətraflarında yaşayan əhalinin əsas kütləsini türklərin təşkil etdiyi, Cənubi Qafqazın mədəni, ictimai-siyasi proseslərində mühüm rol oynadığı da, eramızın II yüzilliyindən, yəni Nizaminin dövründən hələ min il əvvəl roma tarixçiləri və coğrafiyaçıları, V əsrdən başlayaraq isə bizans, gürcü və ərəb tarixçiləri tərəfindən təsdiq edilmişdir”. (10, 10).

Və bu kontekstdə XII yüzillikdə Azərbaycan Atabəylər dövlətinin paytaxtı olan Tütək yurdu qədim Gəncədə türk əsilli, türk qanlı və türk təfəkkürlü Nizami Gəncəvinin yetişməsinə Azərbaycan alimləri ilə yanaşı, şərqşünaslar, hətta fars-İran alimləri özləri də etiraf edirlər. Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi irsinin İrandan olan tədqiqatçısı Barat Zəncani yazır: “Bir halda ki, Gəncə əhalisinin dili türk dili idi və Nizami də türkcə şeirlər yazmışdır, burada şəkk-şübhə ola bilməz” (19).

Nizami Gəncəvinin yetirən və əbədi olaraq qoynunda saxlayan, bəsləyən Gəncə şəhərinin, elmi və ədəbi mühitinin tarixini tarixşünaslıq nöqteyi-nəzərindən araşdırıb izah edən Zəhra Allahverdiyevanın da qeyd etdiyi kimi XI-XII əsrlərdə coğrafi baxımdan Qərbdən və Şərqdən bütün istiqamətlərə çıxışı olan və təbii resursları baxımından zəngin sərvətlərə malik olan Azərbaycan dünya iqtisadiyyatı və mədəniyyətinin mühüm regionlarından birinə çevrilmişdi. Nizami Gəncəvi dühasının yetişməsi Azərbaycanın XII əsrdə çiçəklənən siyasi-iqtisadi və mədəni inkişafının bəhrəsidir. Azərbaycan alimi Mikayıl Rəfilinin yazdığı kimi,

“Nizaminin yaradıcılığı və dünyagörüşü, arzu və idealları Azərbaycanın tarixi inkişafı ilə ayrılmaz şəkildə bağlıdır” (3, 44).

Nizaminin yaşadığı dövrdə Gəncə Azərbaycan Atabəylərinin paytaxt şəhərlərindən idi. Bütün bunlar - Gəncənin sürətlə inkişafına əsaslı təsir göstərmişdi. Hələ IX əsrdən başlayaraq, Azərbaycan hökmdarları Gəncənin möhkəmlənməsinə xüsusi diqqət yetirirdilər; Gəncədə, avropalıların Şərqi universitetləri adlandırdıqları mədrəsə və zəngin kitabxanalar fəaliyyət göstərirdi. Belə bir zəngin ədəbi-ictimai mühit - Ömər Gənci, Əbülülə Gəncəvi, Məhsəti Gəncəvi, Nizami Gəncəvi, Qivami Mütərrizi, Əbubəkr ibn Xosrov əl-Ustad Gəncəvi, Zəhirəddin Şəmkuri kimi dünyaşöhrətli alim və şairləri yetirdi.

Dahi Azərbaycan şairi, mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin yaşadığı dövrdən, əsərlərini qələmə aldığı zamandan bizi 800 ildən artıq zaman ayırsa da, onun əsərlərində milli mənsubiyyəti ilə bağlı toxunduğu mətləblər bu gün də günəş kimi parlaq, səma kimi aydındır. Ölməz “Xəmsə”sində milli mənsubiyyəti ilə yanaşı, toxunduğu, izah etdiyi hər bir mətləbə hansı dövrdə kimin müdaxilə etməsindən aslı olmayaraq, yuxusuz gecələrinin məhsulu olan bütün misraları onun milliyyətini, məkanını, dünyagörüşünü təhrif etməyə imkan verməmiş və verməyəcəkdir. Çünki “Nizami yaradıcılığının daimi mövzularından olan Gəncə, hər şeydən əvvəl Nizami Gəncəvi vətəni kimi nəsilin xatirələrində əbədiləşmişdir. Tarixi qaynaqlar və bədii əsərlərdə Gəncə şairin adı ilə yanaşı xatırlanaraq onu məntiqi baxımdan tamamlayır. Nizami Gəncəvi irsinin görkəmli tədqiqatçısı professor Nüşabə Araslının da qeyd etdiyi kimi şairin ardıcılıq olan görkəmli söz ustaları, dürüst tədqiqatçıları Gəncəni şairin vətəni, Nizami yurdu kimi xatırlayır, sələfləri çox vaxt adını çəkmədən onu “Gəncə ustadı”, “Gəncə xəzinədarı”, “Gəncəli dahi” deyərək yad edirlər.

Gəncəli dahi təkcə yaşadığı ömür payının deyil, həm də ölümündən sonrakı dövrlərdə də ruhunun, yaşadığı məkanın, şəxsiyyətinin sanki yol xəritəsini də müəyyənləşdirmişdir.

نهان مرا آشکارا برند

ز گنجه است اگر تا بخارا برند

Mənim gizlinlərimi ki, açıq-aşkar oğurlayırlar,

Onları Buxaraya qədər aparsalar da Gəncədənir (18 33).

Sonuncu məsnəvisi “İsgəndərnamə” poemasının “Şərəfnamə” hissəsində yer alan bu beyt 8 əsr əvvəl yazılsa da, günümüzdə nizamişünaslığın ən aktual problemlərindən birinə məşəl tutur.

Daha əvvəl qələmə aldığı “Sirlər xəzinəsi” məsnəvisində də dahi mütəfəkkir uzaqgörənliklə yenə də çağımızın problemlərinə, dedi-qodularına dahiyənə münasibət bildirir...

بابل من گنجه هاروت سوز

زهره من خاطر انجم فرو

Mənim Babilim Harutu yandıran Gəncədir,

Mənim Zöhrəm ulduzları işıqlandıran xatirimdir (17, 60).

“Xəmsə”sində daxil olan məsnəvilərinin hər biri bu mövzuda olan beytlərlə, məlumatlarla zəngin olan Nizami Gəncəvi professor Xəlil Yusiflinin də qeyd etdiyi kimi türklüyü uğrunda, yaşadığı Gəncənin qədim Türk yurdu olduğu uğrunda mübarizə aparmışdır. Mövzu ilə bağlı professor Xəlil Yusiflinin də fikirləri olduqca aktual və maraqlıdır. “Nizaminin etnik mənsubluğu onun əsərlərindən gün kimi aydındır. Özünü dünyanın və bütün insanlığın şairi hesab edən bu dahi insan, fəvqəladisən və sənətkar yeri düşdükcə hansı etnosa mənsub olduğunu bildirməkdən çəkinmir. Onun Azərbaycan türkcəsində yazılmış əsərləri gəlib bizə çatmasa da, biz bu qənaətdəyik ki, bu bənzərsiz şair doğma türkcədə də əsərlər yazmışdır. Onun əsasən farsca yazması dövrün, zamanın tələbi idi. Sarayların tələbi idi” (16, 313).

Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”sinə daxil olan hər məsnəvisini oxuduqca, mütaliə etdikcə Türk ruhunun, Türk fəlsəfəsinin hakim olduğunu görməklə, izləməklə yanaşı, bu əsərlərdə baş verən hadisələrin coğrafi koordinatlarının, xəritəsinin də məhz doğma Azərbaycanı-Gəncəsi ilə sıx bağlı olduğu gün kimi aydın olur.

Dahi Azərbaycan mütəfəkkirinin əsərlərində yer alan tarixi Gəncə torpağı, bu torpaqda baş verən, yerləşən- 1139-cu il Gəncə zəlzələri, Kəpəz dağı, Həmdünyan kəndi, Arran, Bərdə, Ərmən, Muğan və digər toponimlər 800 ildən artıq bir zamandan bəri Nizami Gəncəvinin milli mənsubiyyətinin üvanını müəyyənləşdirən mühüm tarixi faktlardır.

Nizami Gəncəvi şəcərəsinin davamçıları- Şeyxzamanlılar və Nizami Gəncəviyə məxsus olan Vəqflər, müllər, ərazilər.

Dahi Azərbaycan şairi, mütəfəkkiri Nizami Gəncəvi “Xəmsə”sinə daxil olan ikinci məsnəvisi “Xosrov və Şirin” poemasını III Toğrulun sifarişi ilə 1181-ci ildə tamamlayaraq, Azərbaycan Atabəylər (Eldənizlər) dövlətinin hökmdarı Məhəmməd Cahan Pəhləvana göndərmişdir. Cahan Pəhləvanın ölümündən sonra taxta çıxan qardaşı Qızıl Arslan Gəncənin yaxınlığında Nizami Gəncəvi ilə görüşmüş, şairin məsləhətlərini dinləmiş, qiymətli hədiyyələrlə yanaşı, Həmdünyan kəndini də qardaşı Cahan Pəhləvanın adından Nizami Gəncəviyə hədiyyə etmişdir.

Atabəy Qızıl Arslanın Nizami Gəncəviyə bağışladığı kəndin harda olması bu günədək mübahisəli olsa da, son arxeoloji qazıntılar, araşdırmalar nəticəsində məlum olmuşdur ki, Həmdünyan kəndi indiki Goranboy rayonu ərazisindəki Həmənlı kəndi haqqında bəhs edilən Həmdünyan kəndinin ərazisi olmuşdur.

Görkəmli ədəbiyyatşünas alim Firidun bəy Köçərli yazır: “Gəncə şəhərinin təxminən 24 verstliyində - cənubi- şərqə səmtində vəqə bir kənd (Nizamiyə) bağışlanmışdı. Sabiqdə həmin qəryə Həmdünyan adlanırmış” (9, 130).

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun Gəncə ekspedisiyasının rəhbəri, tarix elmləri doktoru Arif Məmmədov 2013-cü ildə Goranboy rayonu ərazisində yerləşən Həmənlı kəndində aparılan son arxeoloji tədqiqatlardan bəhs edərək yazır: “Məlum olduğu kimi, Həmənlı (Həmdünyan) adlanan kənd Atabəylər dövlətinin hökmdarı Məhəmməd Cahan Pəhləvan tərəfindən dahi şair Nizami Gəncəviyə hədiyyə edilmişdir. Arxeoloji qazıntılar zamanı məlum olmuşdur ki, tapılan kənd Nizami Gəncəviyə bağışlanan həmin kənddir. Həmənlı kəndinin Nizami Gəncəviyə verilməsi haqqında məlumatlar şairin əsərlərində də qeyd olunmuşdur. Kənd şairə verildikdən sonra Qızıl Arslanın göstərişi ilə kəndə 5 kilometr uzunluğunda saxsı borularla su xətti çəkilmişdir. Arxeoloji qazıntılar zamanı bu borular üzə çıxarılmışdır. Bundan əlavə, ərazidə Nizaminin öz əsərlərində bəhs etdiyi “Şirin bulaq”, eləcə də bulaqdan təxminən 150 metr kənarda cəmi 7 qəbirdən ibarət olan qəbiristanlıq da aşkar edilmişdir.

Bir sözlə, qazıntılar zamanı aşkara çıxarılmış Nizami dövrünə aid maddi-mədəniyyət qalıqları, məmulatlar, metal əşyalar, ictimai binaların qalıqları onu deməyə əsas verir ki, tapılan kənd həqiqətən dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəviyə bağışlanan Həmənlı kəndidir” (11).

Tarixi Həmdünyan kəndinin yerləşdiyi ərazidə imam Məhəmməd Baqirin oğlu İbrahimin (718-738) məzarı yerləşir. İnsanların inanc yeri olan bu qəbir İmamzadə adı ilə ziyarətgaha çevrilmişdir ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin diqqət və qayğısı ilə bu gün də Gəncədə əzəmətli tikilisi ilə “İmamzadə Dini Kompleksi” adı ilə eyni ərazidə eyni missiyasını davam etdirməkdədir. İmamzadə ziyarətgahı ətrafında olan əkin sahələri vaxtilə Gəncə şeyxlərinə məxsus olmuşdur. Mənbələrdə Şeyx Nizaminin nəsil şəcərəsinin davamçılarının Gəncə şeyxləri olduğu bildirilir.

XIX əsrin görkəmli Hind alimi Şibli Nemani özünün məşhur “Əcəm şeiri” əsərinin Qivami Gəncəvi hissəsində Nizami Gəncəvinin ailəsindən bəhs edərək belə yazırdı: “Nizaminin ailəsində hamı fəzl və hünər əhli idi. Qardaşı Qivami Mütərrizi əsrinin məşhur şairi olmuşdur”.

Şeyx Nizami Gəncəvinin fəzl ilə davam edən soyunun bu ərazilərdə yaşaması, məskunlaşması və bu diyar daxilində həm Nizami Gəncəvi, həm də İmamzadə ziyarətgahının olması bir daha tarixi sənədlərin, faktların elmi əsaslara söykəndiyini isbat edir.

Tədqiqatçı Əhməd İsayev bu ərazilərin Nizami Gəncəviyə və onun şəcərəsinə mənsub olduğunu Gürcü çarı II İrəklinin dövrünə aid sənədlərlə də təsdiq edildiyini yazır. II İrəklinin təliqlərində İmamzadə və onun ətrafında yerləşən əkinə yararlı sahələrin Şeyx Nizami Gəncəvi nəslinin davamçıları olan Şeyxzamanovlara aiddir. II İrəkli dövrünə aid sənədi Əhməd İsayevin tədqiqatına əsasən oxuyuruq: “İmamzadə ziyarətgahının əkin yerləri, həmçinin məhsul üçün yararlı torpaq əraziləri Nizami Gəncəvi nəslindən olan Şeyxzamanovlara (Şeyxzamanlılara) məxsus olmuşdur. Eyni zamanda bu şəcərənin Şeyx İbrahim Qüdsi Şeyxzamanlının şəxsində təqdim edilməsi, bəhs olunan torpaqların bu nəslin istifadəsində olmasına dair tarixi faktların əks etdirilməsinin əhəmiyyəti çox böyükdür” (8, 236).

Azərbaycan ədəbiyyatında ilk sistemli ədəbiyyat tarixinin müəllifi Firudin bəy Köçərli də “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları” adlı fundamental əsərində bəhs etdiyimiz mövzu ilə bağlı yazır: “Şeyx İbrahim Şeyx Həsən oğlu Şeyxzamanov İmamzadəyi- İbrahim türbəsinin mütəvəlliliyi ilə güzəran edirmiş. Rəvayətə görə onun Şeyx Nizami ilə qəraəti var imiş. O, 1816-cı ildə Gəncədə anadan olmuş və 1865-ci ildə İmamzadədə dəfn edilmişdir” (9, 420-421).

Nizaminin vəfatından sonra onun qəbri üstündə tikilən və XIX əsrdə qalan türbə Azərbaycan ərazisində əlamətdar məkanlardan olub. Bu türbə Qızıl Arslan tərəfindən Şeyx Nizamiyə hədiyyə edilmiş, Gəncə şəhərinə bitişik Həmdünyan kəndinin ərazisindədir və görünür, ona görə də buralar “Şeyx düzü”, “Şıx düzü” adlandırılır. “Şıx düzü”ndə aparılan arxeoloji qazıntılar sübut edib ki, ərazi vaxtilə qədim Gəncə şəhərinin və onun ətrafının adlı-sanlı adamlarının dəfn edildiyi yer, buraların bir növ fəxri məzarlığı olub. Uzun illər ərzində Türkiyədən, İrandan, İraqdan, eləcə də Yaxın və Orta Şərqlin digər müsəlman ölkələrindən Nizami məqamını ziyarətə gəlirlərmiş. O cümlədən, mövləvilər də Nizamini Şeyxlər Şeyxi adlandıraraq, onu özlərinə mürşid sayırmışlar (12, 2).

Akademik Həmid Araslı “Nizaminin vəqfi haqqında yeni sənəd” məqaləsində qeyd edir ki, ölümündən sonra Nizaminin qəbri ziyarətgaha çevrilib, şairin öz kəndinin gəlirlərindən başqa, bizə məlum olmayan hökmdarlar və ya bivaris ölənlər tərəfindən də bu məqbərəyə vəqflər edilib. XVI əsrdə bu məqbərə çox gəlirli vəqfi olan, gəlib-gedənlərə və yoxsullara hər gün yemək verən, müdərrişləri təmin edən bir xeyriyyə ocağı olub” (1, 2).

Nizami Gəncəvi vəqfi ilə bağlı ilk fundamental məlumat türkiyəli tədqiqatçı Fəxrəddin Kırzioğlunun araşdırmalarında rast gəlirik. Fəxrəddin Kırzioğlu 1979-cu ildə Ankara Universitetinin Ədəbiyyat fakültəsi tərəfindən nəşr edilən “Araşdırma” jurnalında yazır: “XVI əsrin sonunda Gəncə-Qarabağ əyalətində mövcud olan vəqflərin ən önəmlisi “Şeyx Nizami vəqfi” hesab edilirdi. XVI əsrin sonunda Gəncə şəhəri Osmanlı hakimiyyətinə tabe edildikdən sonra “Şeyx Nizami vəqfi”nin də gəlirləri qeydiyyatına alınmışdır” (22).

AMEA Ziya Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutunun əməkdaşı Cavid Qasımov Nizami Gəncəvi vəqfi haqqında öz tədqiqatında yazır: “Şeyx Nizami vəqfi” haqqında Azərbaycanın elmi mühitinə ilk məlumat mərhum akademik Həmid Araslı tərəfindən verilmişdir. Akademik Həmid Araslı 1983-cü ildə «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetində “Nizami vəqfi haqqında yeni sənəd” adlı məqaləsini nəşr etdirərək, Azərbaycanda Nizami

Gəncəvi irsinin araşdırılmasına çox qiymətli tövhə vermişdir. 1984-cü ildə “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Şərqşünaslıq İnstitutunun əməkdaşı Husaməddin Məmmədov və mərhum akademik Ziya Bünyadovun birlikdə hazırladıqları “Nizami vəqfi haqqında sənədə dair” adlı məqalə nəşr edildi. Məqalədə, “Şeyx Nizami vəqfi” haqqında ümumi məlumatlarla yanaşı, onun osmanlıca yazılmış mətni də Azərbaycan dilinə tərcümə edilərək verilmişdi.

“Gəncə-Qarabağ əyalətinin icmal dəftəri”nin məlumatlarına görə “Şeyx Nizami vəqfi”nin büdcəsi təkcə Atabəy Qızıl Arslan tərəfindən verilən Həmdünyan (Osmanlı qaynaqlarında həmçinin İlə kimi də qeyd olunur) kəndinin torpaqlarının gəlirləri əsasında formalaşmışdı. Gəlirlərinin artmasına əhali tərəfindən qəbrin ziyarətgaha çevrilməsi, hökmdarlar, tacirlər, sənətkarlar və cəmiyyətin digər təbəqələrinə mənsub olan varlı adamların öz əmlaklarının hamısını və ya bir hissəsini vəqf etməsi çox ciddi təsir göstərmişdir” (21).

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2012-ci ildə Gəncə şəhərində səfərdə olarkən tapşırıq və tövsiyələri ilə Cavad xan küçəsində böyük yenidənqurma və bərpa işləri çərçivəsində burada yerləşən və Nizami Gəncəvinin mənsub olduğu Şeyxzamanovlar nəslinin yaşadığı ev də bərpa olunmuş və üzərinə təqdimat lövhəsi vurulmuşdur” (5, 139).

Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyev Nizami Gəncəvi yurdunun Azərbaycan ədəbiyyatının, mədəniyyətinin, dövlətçiliyinin inkişafında Gəncə şəhərinin rolunu qiymətləndirərkən söylədiyi fikirlər də öz növbəsində bu mənbələrdən, məxəzlərdən qaynaqlanırdı. “Gəncə təkcə Nizami Gəncəvi ilə məşhur deyil. Gəncə Azərbaycan xalqının çox böyük, dahi şəxsiyyətləri ilə məşhurdur. Gəncə Azərbaycanda ilk dəfə 1918-ci ildə dövlət müstəqilliyini elan edən Xalq Cümhuriyyətinin ilk yerləşdiyi şəhər olubdur. 1918-ci ildə Azərbaycanın mütəfəkkir insanları, vətənpərvər insanları Tiflisdə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini elan ediblər və Azərbaycan dünyaya müstəqil dövlət kimi bəyan olunubdur. Ancaq o vaxt Bakı düşmən işğalı altında olduğuna görə, onlar Bakıya gedə bilməyib, gəlib Gəncədə yerləşiblər. Və bilirsiniz ki, həmin Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasında çox dəyərli fəaliyyət göstərmiş və Xalq Cümhuriyyətinin yaratdığı ilk hökumətin üzvlərinin bir neçəsi məhz gəncəlilər olubdur, Gəncə torpağında doğulmuş, yaşamış və Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda çalışmış insanlar olubdur” (4, 19).

Nizami Gəncəvinin əsilli, nəsilli Azərbaycan şairi olması, soyunun bu gün də Azərbaycanda-Gəncədə, dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşadığını qeyd edən akademik İsa Həbibbəyli də tədqiqatlarında bu mövzuda mühüm mətləbləri dilə gətirmişdir. “Nizami Gəncəvinin atası Yusif kişi və babası Zəki Müəyyəddin də azərbaycanlı idi. Nizami Gəncəvinin atası və anasının məzarları da şairin Gəncə şəhərindəki məqbərəsinin yerləşdiyi qəbiristanlıqdadır. Şeyx Nizami Gəncəvi adı ilə böyük şöhrət qazanmış Nizami Gəncəvinin mənsub olduğu nəslin davamçıları sonrakı əsrlərdə də Gəncə şəhərində yaşamışlar. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətində Milli təhlükəsizlik naziri vəzifəsində çalışmış Nağı bəy Şeyxzamanlı da mənşə etibarilə Şeyx Nizami Gəncəvinin mənsub olduğu nəslin nümayəndəsidir. Hazırda dünyanın müxtəlif ölkələrində Şeyxzamanov, Şeyxzamanlı soyadı ilə yaşamaqda davam edən, Nizami Gəncəvi ilə eyni şəcərədən olan azərbaycanlı sülalələr vardır” (6).

Türk dünyasının böyük mütəfəkkiri Əlişir Nəvai isə həm sələflərindən, həm də xələflərindən tamamilə fərqli şəkildə ustadının Gəncə torpağında nəşvünüma etdiyini obrazlı formada ifadə etmişdir.

O Gəncə torpağında yatan müqəddəs insan

Şeir xəzinələri yaratdı kəlamından.
Qiyətli incilərlə bəzədi bu aləmi,
Yoxdur o incilərin sayı ulduzlar kimi...
Nizami, bu dünyada kimi tay tutsam sənə,
Şeirinin qüdrətinə bərabər olmaz yenə (14, 45).

Təsadüfi deyildir ki, böyük Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin də Nizami Gəncəvinin “Bir iş ki, qılır şikayət ustad, Şagirdə olur rücu’ü bidad!” deyərək özünə ustad saymasını XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Rəfiq Zəka Xəndan da “Nizami” şeirində Nizami Gəncəvinin milli mənsubiyyətinin göstəricisi kimi izah etmişdir:

*“O bizimdir, biz onun, yadlar onu yad bildi,
Necə yaddır ki, Füzuli onu ustad bildi?!” (20, 94).*

Nizami Gəncəvi Azərbaycan xalqının dünya mədəniyyətinə, ədəbiyyatına bəxş etdiyi elə nadir şəxsiyyət, dühadır ki, onun insan sevgisi bütün bəşəriyyəti əsrlərlə heyran etmiş və bu gün də insanlığın mənəviyyətinə məlhəm “Xəmsə”silə eyni missiyanı davam etdirməkdədir. Nizami Gəncəvi yaradıcılığının zirvəsini təşkil edən bəşərlik onun mənsub olduğu türk soyunun və məkan qurduğu Azərbaycan diyarının bu mövzuda dünyaya səslənişi, açılımidir. Bütün yaradıcılığı boyu əsrlərində qırmızı xətlə keçən ədalət, qadın azadlığı, humanizm, insan sevgisi kimi anlayışlar, əlbəttə ki, Nizami Gəncəvi şəxsiyyətinin bu gün dünyada sevilə-sevilə öyrənilib tədqiq edilməsinin əsas səbəblərindən biridir. Məhz dahi şairimizə dünya səviyyəsində olan sevginin mənbəyi yaradıcılığının mərkəzində insan və insanlığa məhəbbət konsepsiyasının dayanması olmuşdur.

Ədəbiyyat

1. Araslı H. “Nizami vəqfi haqqında yeni sənəd”. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 25 fevral, 1982.
2. Araslı N. “Nizami vətəni Gəncə”. “Nizamişünaslıq” Elmi əsərlər. AMEA Gəncə Bölməsi, Nizami Gəncəvi Mərkəzi. N-7.
3. Allahverdiyeva Z. “Nizami Gəncəvinin nəsil şəcərəsi haqqında”. “Nizamişünaslıq” Elmi əsərlər. AMEA Gəncə Bölməsi. Nizami Gəncəvi Mərkəzi, N-7.
4. Əliyev F. “Ümummilli Lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə Gəncə”. “Elm” nəşriyyatı, Gəncə 2019.
5. Əliyev F, Əzizova S, Muxtarov Ə, Həsənov E, Verdiyeva T, Cəfərova N, Mirzəyeva N. “İlham Əliyevin Gəncə şəhərinə səfərləri”. Bakı, “Elm” 2023.
6. Həbibbəyli İ. “Nizami Gəncəvinin Azərbaycan şairi olduğunu dünya elmi ictimaiyyəti qəbul edir”. “Şərq qapısı”, 15 mart 2023-cü il.
7. Hüseynov R. “Nizami Gəncəvinin ötürücülük və qovuşduruculuq missiyası”. “Yeni Azərbaycan”, Bakı, 25 fevral 2021.
8. İsayev Ə. “Gəncə və Gəncəlilər”. Bakı, 2008.
9. Köçərli F. “Azərbaycan ədəbiyyatı”. I cild. Bakı, 1978.
10. Kərimli T. “Dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri”. Nizami Gəncəvi-870 Bibliografiya. Ön söz. Azərbaycan Milli Kitabxanası, 2012.
11. Məmmədov A. “Dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəviyə hədiyyə olumuş kəndin qalıqları aşkar edilmişdir”. Azərtac. 20 avqust, 2013-cü il.
12. Muradov Z. “Nizami Gəncəvi məqamı”. “525-ci qəzet”, 19 yanvar 2021.
13. Muxtarov Ə. “Nizami Gəncəvi obrazı bədii ədəbiyyatda” "Elm" nəşriyyatı. Gəncə, 2021.
14. Muxtarov Ə. “Gəncənin hər qarışında Nizami Gəncəvinin izləri var”. “Gəncəli Nizami Simpoziumu” materialları. Türkiyə, Atatürk Universiteti, 2022.

15. Nəcəfov Ə. “Nizaminin türklüyü və türklüyə münasibəti Azərbaycan nizamişünaslığında”.
16. Yusifli X. “Nizaminin lirikası”. “Elm və təhsil”. Bakı. 2022.
17. Nizami Gəncəvi “Sirlər Xəzinəsi” poeması, “Elm və təhsil”, Gəncə 2011.
18. Nizami Gəncəvi “İsgəndərnamə” poeması, “Elm və təhsil”, Gəncə 2011.
19. Zəncani B. Pişgofar. Divan-e Nezami Gəncəvi, Entəşarat-e Daneşqah-e Tehran, 1391 .
20. Zəka R.X. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004,
21. <https://www.moderator.az/news/212768.html> 13 fevral 2018.
22. (<https://nizamiganjavifoundation.org/>)

THE GENEALOGY OF NIZAMI GANJAVI AND THE HISTORICAL CONTEXT OF HIS SETTLEMENT

Mukhtarov Alimuhtar Hasan
Summary

Ganja city stands as one of the oldest centers of culture, literature, and science in Azerbaijan, with a rich historical background. The distinguished Azerbaijani poet and philosopher, Nizami Ganjavi, was born in this ancient city. Throughout his lifetime, he resided in Ganja, ultimately passing away and composing his works in his native city. Despite the temporal chasm of over 800 years that separates the present from Nizami Ganjavi's era, his legacies, genealogy, and the settlement associated with him endure within the confines of Ganja.

РОДОСЛОВНАЯ НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ И ИСТОРИЧЕСКАЯ МЕСТНОСТЬ ЕГО ПРОЖИВАНИЯ

Мухтаров Алимухтар Гасан оглы
Резюме

Гянджа-один из древнейших центров культуры, литературы и науки Азербайджана. В этом историческом городе родился и всю свою жизнь провел великий азербайджанский поэт и мыслитель Низами Гянджеви (1141-1209). Низами Гянджеви всю свою жизнь прожил, творил и умер в этом родном ему городе. Несмотря на временной промежуток в более чем восемь веков между современностью и эпохой Низами Гянджеви, следы его жизни, родовой линии и территории, принадлежавшие ему по-прежнему существенны в контексте города Гянджа. Низами Гянджеви по идее и духу своих произведений, а также по местности, где он проживал, является азербайджанским тюрком.

Rəyçi: akademik Rəfael Hüseynov
Daxil olma tarixi 22 fevral 2024-cü il